

ОСОБЛИВОСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ ТА ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

УДК 371(73):37.018.7

К.М. Захарчук,
*Хмельницький інститут
соціальних технологій
ВМУРОЛ «Україна»*

Процес становлення соціальної роботи як науки і практичної діяльності в Україні за своїм початком є фактично рівночасним з процесами формування суверенної української держави. Серед основних проблем розвитку соціальної роботи на сьогодні слід назвати недостатність законодавчої бази, яка б регулювала сферу соціальної роботи, відсутність єдиної концепції здійснення підготовки фахівців напряму “соціальна робота” в Україні, стратегії її реалізації на найближчу перспективу, відсутність повного переліку стандартів соціальних послуг і, найголовніше, відсутність єдиного стандарту підготовки соціальних працівників. Визначальне місце у переліку зазначених проблем посідає питання фахової підготовки кваліфікованих кадрів для роботи у соціальній сфері.

У сучасній Україні створено десятки тисяч місць, де мають працювати соціальні працівники різних рівнів підготовки, відкрито понад два десятки кафедр, факультетів, відділень, які готують соціальних працівників. Щороку постають нові масштабні проекти для впровадження нових підходів як щодо розв’язання соціальних проблем з використанням теорій та методів соціальної роботи, так і для підготовки соціальних працівників. Можемо констатувати, що до кадрового потенціалу тільки системи Міністерства праці та соціальної політики України входить близько 140 тисяч працівників, зайнятих більш як у 3,5 тисячі установ, організацій, підприємств. Підготовка та перепідготовка кадрів здійснюються в поодиноких професійно-технічних училищах та коледжах, центрах підвищення кваліфікації; підготовку соціальних працівників здійснює близько двох десятків вітчизняних вищих навчальних закладів. Проте існують значні недоліки діючої в країні системи вищої освіти за напрямом “соціальна робота”: недостатність орієнтирів на прикладний характер майбутньої професійної діяльності, затеоретизованість процесу навчання, недоліки наявних ОПП та ОКХ, відсутність чітких орієнтирів на подальше працевлаштування випускників. Реальність така, що у своєму прагненні підняти власний

професійний статус соціальна робота все далі відходить від своїх колишніх завдань, коли вона всього лише компенсувала, йшла слідом за проблемами, тобто виконувала реабілітаційну функцію. Для того щоб зберегти віру в свою професію, її функціонування у світі, що змінюється, фах “соціальний педагог” і “соціальний працівник” повинен бути на передовій лінії фронту соціального розвитку, акцентуючи свою діяльність на створенні оптимальних умов для самореалізації кожної людини. Для виконання цього завдання і потрібна нова модель навчання соціальної роботи.

“Молодість” фаху “соціальний працівник” у вітчизняній системі освіти зумовлює потребу звернення до практичних напрацювань зарубіжних країн із давньою традицією соціальної роботи, серед яких чільне місце посідають Сполучені Штати Америки.

Останнім часом проблеми зарубіжного досвіду у сфері професійної підготовки соціальних працівників стали предметом розгляду таких відомих українських учених, як Л. Міщик, І. Зверева, Н. Кривоконь та ін. Особливості процесів фахової підготовки соціальних працівників у зарубіжній (у тому числі й американській) практиці висвітлено у дослідженнях російських науковців А. Козлова, Є. Холостової, А. Сорвіна, Є. Яркіної-Смірної, В. Бочарової, А. Дашкіної, С. Тетерського та ін. Питанням порівняльного аналізу здійснення професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США та України присвячене дослідження В. Тименка. Історичний аспект започаткування та розвитку соціальної роботи як професійної діяльності розглянуто у дослідженні О. Пономаренка.

Значимість американського досвіду, умови, за яких відбувалося становлення професії “соціальний працівник” та еволюція підходів до здійснення фахової підготовки даної категорії спеціалістів, є безумовно цінними і для сучасної України, що зумовлює таку мету статті: здійснити експрес-аналіз зародження, становлення та остаточного оформлення професії “соціальний працівник” у США; окреслити найбільш значущі складові процесу підготовки соціальних працівників у

американській освітній моделі і виокремити ідеї, які найбільш доцільно впровадити в українську освітню практику.

Аналіз процесу започаткування фахової підготовки соціальних працівників у США дає підставу визначити, що цей період припадає на 1897 рік, коли Нью-Йоркським благодійним товариством було започатковано шеститижневу літню програму навчання соціальних працівників, яка стала стимулом до появи значної кількості навчальних центрів з практичної філантропії. Вважається, що ідея вищої освіти виникла й оформилась у період між 1904–1907 рр. і була апробована у Чиказькій школі для служб і філантропій 1907 року (згодом школа стала частиною Чиказького університету) [1].

Значне зростання кількості альтернативних програм із підготовки соціальних працівників призвело до оформлення 1927 року Асоціації шкіл соціальної роботи, у межах якої вперше було розроблено професійні стандарти для підготовки соціальних працівників.

Визначально, що ще з 1908 року, окрім власне бажання людини набути професії “соціальний працівник”, вагомою умовою виступає наявність певних особистісних і психологічних характеристик претендента, а саме: наявність високих оцінок з профільних предметів у школі, фізична й емоційна стабільність, соціальна зрілість, інтелектуальність, висновок ради школи про моральні та особистісні якості абітурієнта [2]. При підборі претендентів на навчання враховуються також достатня підготовленість у сфері поведінкових і соціальних наук, наявність волонтерської практики, обґрунтування претендентом бажання здобути саме дану спеціальність, бажання працювати з соціально вразливими та маргінальними прошарками населення, наявність толерантності як риси особистості; наявність рекомендацій до вибору даного виду діяльності з боку викладачів (вчителів), соціальних працівників (адміністрації соціальних агентств, де претендент займався здійсненням волонтерської або добродійної діяльності).

Повертаючись до історичного аспекту процесу, слід відзначити, що в період між Першою та Другою світовими війнами спостерігалась певна поліспрямованість освітніх програм, а з іншого боку – об’єднанчі процеси (1927 року було сформовано Американську Асоціацію шкіл соціальної роботи (AASSW), а 1942 – засновано Національну Асоціацію шкіл соціальної адміністрації (NASSA) [1].

Неузгодженість у позиціях асоціацій і потреба унітаризації наявних програм підготовки соціальних працівників зумовили потребу вироблення єдиного стандарту підготовки соціальних працівників. Тому 1952 року було створено Раду з навчання соціальної роботи (CSWE), у межах якої було визначено вимоги до бакалаврського та магістерського

рівнів навчання. Починаючи із 1970-х рр. більшість навчальних закладів, користуючись визначеною свободою при побудові навчальних планів та програм, дедалі більшої переваги надають так званому “середньому курсу”, який визначає п’ять обов’язкових навчальних курсів, а саме: поведінка людини і навколишнє середовище, служби соціального захисту та допомоги, соціальна робота, дослідження та практика, цінності та професійна етика [3].

Так, “поведінка людини в соціальному оточенні” передбачає формування обізнаності з питання місця особистості у мікро-, мезо- та макрорівнях суспільних відносин, мотивів поведінки людей; специфіки етнічних, культурних, расових, релігійних, статевих відмінностей та взаємин між людьми. Програма спецкурсу передбачає вивчення діючої системи соціальних служб, стратегій соціальної та адміністративної політики. Кінцевим результатом має бути вміння молодого фахівця виступати посередником-медіатором, соціальним адвокатом, уміти лобювати та відстоювати інтереси клієнта в контексті діючої моделі соціальної політики.

Ціннісно-етична складова підготовки соціального працівника передбачає усвідомлення та прийняття базових цінностей соціальної роботи як професії та особистісних якостей соціального працівника, які викладено в кодексі соціального працівника.

На особливу увагу заслуговує дослідницька складова навчального процесу. Її завданням є формування у студентів умінь аналізувати соціальні явища та процеси, прогнозувати та моделювати ситуацію соціального розвитку, формувати оптимальні стратегії поведінки. Дослідництво є складовою усіх навчальних дисциплін, воно покликане формувати самостійне та критичне мислення, власну практику, критично використовувати одержані дані.

Діяльнісний характер навчання підтверджується значною питомою вагою практики як складової фахової підготовки. Під час отримання ступеня бакалавра студент за два роки має відпрацювати не менш чотирьохсот годин практики; на рівні магістра тривалість практики сягає дев’ятихсот годин, тобто 16–20 годин щотижня.

Магістерська програма має практично орієнтований характер і враховує сферу професійної діяльності майбутнього фахівця, яка у США характеризується значною багатоманітністю. Загалом для сучасних Сполучених Штатів притаманною є поліспрямованість соціальної роботи. Виділяють соціальних працівників церкви, соціальних працівників у армії, медичних соціальних працівників, сімейних соціальних працівників. Соціальні працівники працюють з клієнтами, які переживають пониження соціального статусу у зв’язку з матеріальними труднощами; допомагають у вирішенні

внутрішньосімейних проблем (неповні сім'ї, підліткові девіації, допомога подружжям, які переживають кризу у стосунках, запобігання насильству в сім'ї та реабілітація жертв сімейного насильства тощо). Також соціальна робота і можливість отримання соціальних послуг поширюються на безробітних, людей з інвалідністю; соціальні працівники працюють над вирішенням життєвих проблем так званих маргіналів – алкоголіків, наркоманів, повій, гомосексуалістів, хворих на ВІЛ/СНІД [1].

Таке значне різноманіття клієнтів соціальних служб пояснює особливості чинних освітніх стандартів, їх практичну орієнтованість, адже неможливо сформувавши конкретні вміння та навички в процесі аудиторної роботи, шляхом простого засвоєння певного набору фактичного матеріалу, моделей поведінки та певних стратегій вирішення конкретних ситуацій. Різноманітність практики соціальної роботи та необхідність формування фахових якостей ще в процесі навчання зумовлюють ситуацію, коли частина персоналу соціальних служб представлена парапрофесіоналами (асистентами, помічниками соціальних працівників). Як правило, це студенти, що в такий спосіб проходять практику та здобувають можливість формування фахових компетенцій іще в процесі навчання.

Коротка характеристика північноамериканського досвіду у сфері підготовки соціальних працівників та самої освітньої концепції зумовлює необхідність виокремлення тих її складових, окремих ідей, які можна використати в процесі фахової підготовки соціальних працівників в Україні.

По-перше, сучасному українському суспільству притаманні фактично всі згадані соціальні проблеми (безробіття, криза інституту сім'ї, наявність значної кількості маргіналізованих членів суспільства, матеріальні нестатки, поширення наркоманії, алкоголізму, проституції тощо). Тому цілком придатною для використання є ідея орієнтованості програми фахової підготовки соціальних працівників на конкретно-історичні проблеми та потреби клієнта.

По-друге, в українській освітній практиці поширеним залишається бачення соціального працівника як співробітника установ державного сектора, який обмежується відділеннями соціального захисту населення, територіальними установами обслуговування самотніх непрацездатних громадян та інвалідів, службами зайнятості, службами у справах сім'ї, дітей і молоді, пенсійними фондами, іншими установами та фондами соціального страхування.

У реальній дійсності соціальна допомога і надання соціальних послуг є значущою потребою набагато більшого кола осіб. Тому перспективними напрямками підготовки соціальних працівників є також медицина, армія, пенітенціарні заклади, релігійні організації тощо. Окремо постає проблема

корекції наявних освітньо-професійних програм та освітньо-кваліфікаційних характеристик, оскільки наявні ОПП та ОКХ не враховують можливості надання соціальними працівниками широкого кола платних послуг (як це прийнято у зарубіжній практиці і вже використовується в українській). У той же час у великих містах нашої країни поширеною є практика створення організацій, що пропонують різного роду консультативні і тренінгові послуги. У таких установах, як правило, працюють соціальні працівники та психологи, однак їхній правовий статус у наявному класифікаторі професій ще не визначений.

По-третє, американський досвід є для нас надзвичайно цікавим у плані організації навчальної діяльності. У системі освіти Сполучених Штатів існує не просто практика вивчення конкретного курсу дисциплін, фактично практика є наскрізною і постійною, адже студент зобов'язаний відпрацьовувати визначену кількість годин (нехай і безкоштовно) упродовж кожного тижня. Більш того, наявність практичного досвіду (як правило, у формі волонтерської або суспільно корисної діяльності) є вагомим критерієм при вступі на навчання. Завдяки цьому на період завершення навчання та отримання диплома про освіту майбутній соціальний працівник не просто володіє певною сукупністю поверхневих просторових уявлень щодо можливостей майбутнього працевлаштування, а має чітко сформовані фахові знання, уміння, навички, навіть компетенції. Це значно підвищує конкурентоспроможність людини, її привабливість в очах майбутнього роботодавця, а різноманіття практичного досвіду дає змогу однозначно визначитись, у якій сфері, з якою категорією клієнтів молодий спеціаліст буде (і хоче) працювати.

По-четверте, дослідницька робота, яка є складовою програм підготовки спеціалістів соціальної сфери у США, передбачає не просто виконання курсових робіт, рефератів, дипломних робіт тощо. Дослідницька робота у США не є аналогом "Основ наукової діяльності" в Україні. В американській освітній моделі зміст дослідження має розкривати наукові методи та методи оцінки соціальних служб у всіх сферах практики; система знань включає кількісні та якісні методики дослідження, формування вмінь щодо аналізу й оцінювання власних практичних здобутків; критичної оцінки досягнень; проектування та моделювання оптимального розвитку соціальних систем та інститутів.

Таким чином, аналіз досвіду США як країни з давньою традицією соціальної роботи та ефективною моделлю підготовки соціальних працівників дає змогу виокремити та запропонувати до впровадження окремі його ідеї та складові.

Перспективами подальших досліджень є здійснення порівняльного аналізу навчальних планів та програм з підготовки соціальних

працівників у США й Україні та розробка стратегій упровадження вивченого досвіду в українську освітню практику.

Список використаної літератури

1. Пономаренко, О. В. З історії започаткування соціальної роботи в Америці / О. В. Пономаренко // Вісник Запорізького державного університету. – 2002. – № 1.

2. Тименко, В. М. Професійна підготовка соціальних працівників у вищих навчальних закладах США і України : спільність і відмінності : наукове видання / за заг. ред. Л. П. Пуховської. – К. : Автореферат, 2003. – 64 с.

3. Enciclopedia of Social Work (National Assotiation of Social Workes). – N.Y., 1997. – С. 2238–2247.